

TÜRKİYE'DE LÂLE TARİHİ

A. Süheyl ÜNVER

Lâle Türkiye'nin asırlardır en eski, tabii, an'anesine girmiş, efsanevi süs çiçeklerindedir. Orta doğu ve yakın doğunun dağlarında öbek öbek tarlalar halinde yetişir. Bu cihetle mâlumumuzdur.

Onikinci asırdan itibaren stilize olarak süslerimize kadar girmiştir. Anadolu Selçuklu İmparatorluğu ve feodalite beylikleri zamanında bu konu ayrıca ele alınacak kadar önemlidir.

Anadolu'da Lâle için mısralar söyleyen, XIII. asırda ilk şairimiz Mevlâna Celâleddini Rûmî'dir. Mevlâna: "Dıştan kırmızı bir neş'e gibi görünen çemen (bahçe) lâlesinin içinde gizli siyah rengi düşünmüş. Ve onun açılmasını, tebessümlerin en bedbahtı" sayılmıştı. Zira o zaman lâlenin teraveti geçmiş oluyor, solmak üzeredir. Önce feodalite beyliği olan Osmanlı İmparatorluğunun başında XIV. ve XV. asırlarda bu çiçeğe karşı tarihlere intikal etmemiş, gizli ve sessiz bir sevgi vardır.

22,5 yaşında, 1453 de İstanbul'u پایتخت yapan Fatih Sultan Mehmed, aynı zamanda kuvvetli bir kültüre sahipti, şairdir. Divanında Lâlezar ismi geçer.

Sâkiya! Mey sun ki, lâlezâr elden gider.

"Ey bize ikram edici! Şarabı hemen takdim et ki, lâle bahçesinin zamanı geçmektedir." diyor.

Devrinin tarihçisi Dursun Bey: "Fetihten sonra İstanbulda Fatih'in

bahçelere ve lâleliklere önem verdiğini "Ebbülfeth tarihi"nde yazar.

Aynı asırda Yavuz Sultan Selim'in Şeyhülislâmı çok âlim bir zat olan İbni Kemal, lâleyi, pek iyi tanır ve onu teşbihlerde kullanır.

Meşhur tarihinde savaşlardan söz ederken davranışlarını bağ, bahçe ve çemenlere benzetir. Bir asker topluluğunu anlatırken başında kırmızı böklü neferleri lâleliklere benzetir.

XVI. asırda bütün şaşaaıyla tamamen stilize edilerek bine yakın çeşit ve renklerde duvar çinilerimizde, en hâkim çiçek lâledir. Şairlerin medlûllerinde de lâyk olduğu yerini almıştır. Fresklerde ve kumaş süslemelerinde ve kitap tezyinatında daima terkiplere girmiştir. Lâkin halk da pek sevdiği bu çiçeği her tarafta bol yetiştirmiştir.

O kadar ki, Kanunî Sultan Süleyman yanına Avusturya ile, barış sağlama maksadı ile gelen Busbecq Edirne'den yazdığı 1 Eylül 1555 günlü mektubunda lâle, sünbül, nergis gibi çiçekleri gördüğünü, mevsimin geçmiş olmasına rağmen havaların uygun gitmesi yüzünden bunların açmakta olduğunu bildirir ve lâle hakkında şu bilgiyi verir:

— Lâlelerin kokusu pek azdır yahut tamamen kokusuzdur. Fakat güzellikleri ve renklerinin çeşidi insanı hayran bırakır.

Busbecq, dönerken lâleyi yurduna ulaştırmayı da kendisine ödev bilmiş-

tir. 1559 da ilk lâle Ausburg'da geliştirdi. Ve onun güzel rengi devlet adamlarının ve bilginlerin ilgisini çekti.

Bu ince ruhlu ve hassas elçiden öğreniyoruz ki, Türkler bu çiçeğe itina etmektedirler.

Kanunî Sultan Süleyman da babası ve ecdadı Türk padişahları gibi şairdir. Mükemmel ve tertipli bir divanı vardır. Onda lâleden terennüm eder. Saray baş nakkaşı Karamemi, süslediği divanlarında en baş motif olarak lâleyi çizmiştir. Hele 22 sene şeyhülislamlığını yapan allâme Ebussuud Efendi, 1574 de İstanbul'da nâdide lâle yetiştirenlerin başında gelir. Ve çiçek mecmualarında da yer almıştır.

Garbda lâle tarihi başlangıcında elçi Busbecq, en baş mevkii almış ve bizim çiçek merakımıza da tercüman olmuştur. Aynı zamanda Garbdaki tarihine de 1559 yılı renk vererek 4 asrı doldurmuştur.

Çiçek merakı hususunda dünyamızın en kültürlü milletlerinden olan Hollandahılar, bunun 400. yılını kutlamışlar ve bize kadar eski an'anelerini yaşatarak gelip kadirşinashıklarını göstermişlerdir. Bu güzel jestleri unutulur gibi değildir.

1651 de Avusturya hükümdarı III. Ferdinand tarafından "Avcı" diye meşhur IV. Sultan Mehmed'e gönderilen sefir Smith von Schwarzenhorn'un getirdiği hediyeler arasında, 10 çeşit üzerine 40 tane de lâle soğanı var. Burada yetiştirilince Avusturya'daki ismi ile meşhur olmuş ve meraklılarının dikkat nazarını çekmiştir.

1726'da bunu "Lâlezar-ı İbrahim" eserine alan Reisülküttab "hariciye nazırı" Uçanbarlı Mehmed Efendi diyor ki: "İstanbulumuzun Frengi "Avrupalı" lâle soğanlarının aslı bu on çeşittir ve cümlesi bundan çoğalmıştır

1717 tarihine kadar İstanbul'da Anadolu'dan ve İran'dan getirilen lâle-

ler çoğaltılmıştır. Bu tarihten sonra lâle zevki daha umûmleşmiş.. Fransız "Avrupalı demektir" ve yabancı tacirler Felemenk ve bazı yerlerden pek çok lâle soğanları getirmişlerdir ki Hollanda'dan getirilen Lü'lü-ü ezrak "Mavi İnci" en makbûllerinden sayılmıştır. Deve kuşu yumurtası kadarmış derler. Bu en ziyade padişahların Çırağan, Sâdâbâd ve Neşatâbad saraylarında yetiştirilmiştir.

Lâlelerin renkleri itibariyle değişik şekilleri "gubar-ı tali" "ilkah tozu" ile İstanbul'da bu "Felemenk usûlü" ile çeşitleri çoğaltılmıştır.

Busbeck ve onu takib edenlere şükranlarımızı bildirdikten sonra konumuza dönelim:

XVI. asırda Türklerin kendilerine heyecan veren bu çiçekle meşgul olduklarını bugün elimizde bulunan resimlerinden ve süslemelerimizden öğreniyoruz. Elimizde bu tezyini malzeme toplanamıyacak derecede çoktur. Fakat bu çiçeğin yetiştirilme usûlleri an'anemizle şifahî olduğundan yazılı kayıtlara rastgelemiyoruz. Ancak XVII. asrın sonuna doğru, ayrıca lâleler için yazılı birkaç risale buluyoruz.

XVIII. asırda bu eserlerin sayısı bir düzünüye geçmektedir. Cümlesi resimli veya resimsiz el yazması hâlinde kütüphanelerimizde saklıdır. Bu cihetle lâlenin târihi te'sirleri ve XIX. asırda üzerlerinde çalışmalar devam etmiştir. Bunların herbiri neşrolunsa ciltler dolar, tarihî malzememiz o kadar boldur

Çiçek merakımız, tarihte münhasıran lâle üzerine değildir. Türk bahçelerinde, devirlerinin kolay veya güç bulunabilen, şebboy, gül, nergiz, ve çeşitleri, karanfil, nilüfer, sünbül, kasımpatı, buhur-u meryem (Siklâmen) ve envânının nadide veya harc-ı âlem bütün çeşitlerine rastlanır. Türkiyede çiçeğe merak esaslıdır ve bu an'ane XVIII.

asırdan itibaren, eski varlıklarının azalmasına rağmen, bugüne kadar az bile olsa, hemen her bucakta sayılı meraklılar tarafından yetiştirilmiştir.

XVIII. asır sonunda, III. Sultan Selim müslkişinas, ince ve hassas bir şair ve yenilik taraftarı bir hükümdar olduğu kadar her çiçeği de seviyor.

Lâle merakı, memleketimizde yalnız varlıklı insanlar arasında değil, fakirler arasında pek muhtaç olduğu günlük soğan ihtiyaçlarını temin edecek yerde bilhassa Edirne'de bir köylü kadının 1967 baharı başında bütün bahçesini lâlelerle doldurmuş ve onu ırkının necâbeti icâbı herkese göstermiş, âdeti bir seyran olmuş ve yetiştirdiklerinden de ikram etmiştir.

Bizde lâle yetiştirenlerden yüzlerce maruf ve literatüre geçmiş meraklılar mecmualarımızda çok sayıda sıralanmıştır. Bunların arasında bilhassa XVIII. asırda isimleri yetiştirdikleri nadide lâleleriyle birlikte kaydedilmiş Türk kadınlarından ikisinin adlarını verelim:

İsimleri	Yetiştirilimleri lâlelere verilen isimler
Azize kadın (1728)	Cevher-i Şâhi
" "	Cihangir Müşâbihi
" "	Sincabî Kırlangıç
" "	Gül-i Peyker
Fatma Hatun	Dilcû (Gönül ara-

(Eyüplü Şerif-zâdeyıcı)

Türk kadını çiçeği çok sever. Harem bahçesinde bunlarla meşgul olmak âdeti ibadet sayar. Aralarında çiçek sohbetleri ve çiçek folkloru üzerine konuşmalar tarihte olduğu kadar hâlâ da yaygın bulunmaktadır.

Çiçeği öz evladı gibi seven kadınlarımız memleketimizin her tarafında bulunur. Çiçek ve lâle yetiştirmekte aralarında isim yapmışlardır. Çok sayıda şair kadınlarımız, lâleyi şiirlerinde

güzel teşbihlerle yâd ederler. Lâlelerden bilmeceler söylemişlerdir. Onu sevmenin aralarında bir senbolü olmuştur.

Tarihimizde, her devirde bilhassa, yalnız lâle noktasından değil, her çiçek ile iştigal edenler bilerek veya bilmeyerek bir çiçek ve münhasıran bir lâle medeniyeti kurmuşlardır ki, tarihi seyirlerin resimleri, yazmaları ve medlûl-leri ve metinleriyle elimizde esaslı malzeme bolluğu dikkate değer.

XX. asır başlarında bu güzel husûsiyetleri ziraat mühendisi Cevad Rüşdü ve tarihçi Ahmed Refik beyler yayınlarıyla yeniden yaşatmışlardır; hizmetleri bu sahada büyük olmuştur.

Memleketimizde diğer çiçeklerle birlikte lâle resimleri az değildir. Bunlardan şimdiye kadar ancak birkaçının isimlerini verebiliyoruz. XVI. asırda Kanunî Sultan Süleyman Saray Nakışhanesi üstadı "Karamemi" ve talebesi lâleleri stilize çizmektedirler. XVII. asırda Bursalı oymacı Fahri lâle resimlerini oymakla da meşhurdur.

XVII. asırda ressam Edirneli Levni meşhur "Sûrnâme" eserinde lâleler çoktur. Fakat bu asrın sonunda "Mehmed" ve "Mevlevî Süleyman" tabiaten lâle resimleriyle meşhur olmuşlardır. Üsküdarlı Seyyid Mustafa, Hacı Dede ve Üsküdarlı meşhur san'atkâr ve hattat Ali Efendi terkipleri içinde lâleye müstesna yerini vermişlerdir.

XIX. asırda Hezargradlı Ahmed Atâullah "Atâî" talebesinden Salih ve Ali Nakşibendîler zihinlerinde yer eden şekillerde renkli olarak çizdikleri lâleler, diğer süslemeler arasında lâyık oldukları yeri almışlardır. Hepsinin hizmetleri büyüktür. Hayırla yâd ederiz.

Bunlardan başka lâlelerle gayet mühim terkipler yapan san'atkârlar yetişmiş. Eserlerini taşlarda oyulmuş, tahtalar üzerine renkleriyle çizilmiş, diğer süslemelerimiz içinde görüyor ve lâkin san'atkâr isimlerini ve yaptıkları tarih-

leri bilmiyoruz. Bunun en güzel misâlini III. Sultan Ahmed'in Topkapı Sarayında Harem dâiresinde yemek odasında hayranlıklarla seyretmek mümkündür. Bunların içinde stilize olmaktan ziyade, daha çok tabii ve uçları uzun Türk lâlelerinden ilhâm aldıkları görülmektedir.

XVI. asırda Türk kumaşlarında lâle adeta belli bir motifimiz olmuştur. Eski Türk kumaşlarını nasıl ayırd edersiniz diye 1929 yılı sonunda Viyana Müze müdürü H. Glück'e makaamında sorduğumda: "Üzerlerinde lâle ve karanfil gördüğünüz kumaşlar tereddüt-süz Türklere aiddir, demiş ve misâllerini göstermiştir. İşlemelerimiz ve oyarlarımızda lâle baş motiflerimizdendir.

Lâlenin bizde çok rağbet kazanmasının sebeplerinden biri de varlıklı ve mühim mevkilere geçmiş ilim ve san'ata meraklı devlet adamlarının mevcudiyetidir.

Lâleyi eski Türk harfleriyle "Allah" ismine benzetmeleri ve lâle isminin de bu harflerden ibaret olup ebced hesabıyla 66 gelmesi, Türk mistik kültür ve folklorunda örnek şeyhler bile çiçek sevgisinde ön ayak olmuşlardır. Bu suretle an'anemizde asırlarla yaşamış olan lâlenin bizdeki medeniyeti, halkın da benimsemesinden XVII. asırda en büyük zirvesine çıkmıştır.

Lâle hem güzel bir çiçektir, çok ruh alıcıdır, hem de Allah ismine mazhardır diye severler. Bu cihetle lâle yetiştirenler, nev'ilerini çoğaltanlar ressamlar ve yazarlar, üzerlerinde kendi hesaplarına çalışmalarda bulunurlarken ince ve hassas şairler de menzumelelerinde lâleyi çok zikrederler.

Lâle üzerine şarkılar düzmüşlerdir. Muhtelif melodilerle okunur. Yalnız alelumüm lâlelere değil, isimleri ve cinsleriyle meşhur olanlarına da ne manzûmeler söylenmiştir. Lâle teşbihleri sevgilileri memnun etmek için kul-

lanılmıştır. Yeni doğan kızlara lâle ismi çok verilmektedir. Hem de içki bardağı mânâsına gelen piyâle ile kafiye birliği vardır. Bunlardan bir kaçının mânâsını buraya alıyorum:

— Çayıra parlayan lâle gelince gül bahçesine müjde olsun ki şenlik zamanı hulûl etti. "Nedim."

— Bahar geldi sen yine sevinemedin, gönül! Güllerle lâlelerle açılama-dın, gönül! "Şeyhülislâm Yahya"

— Eğer lâle bulamazsan eline piyâleyi alda bu viranlaşmış baharın ey büyükler! Hükmünü çıkar. "Nedim"

— Ben sevgi bahçesinde lâle gibi açılmam. "Vahid"

— Çayır, lâleden haber gelince güzellendi. Ey gül vücutlu sevgilim sevin, bugün sevincin günleridir.

— Bahar gelince gönlünü hoş eder Esen tatlı rüzgâr lâlenin bakışını bile değiştirir.

— Bahar günleri lâle zamanının bayramıdır.

— Ateş kenarı gül bahçesi kıyısıdır. Çünkü kış gününün lâle bahçesidir.

— Ey gönül Açıcı lâle, gül bahçesinden uzaklaşma. Ben seninle neş'e okurum. Şarabımın bayrağsın!

— Lâlenin latif rüzgâr külâhını kaptı. Gül ona dedi ki: Başın sağ olsun, cihanda külâh az değil.

— Bir çiçeğim, adım lâle. Gül me-nekşe bana hâle. Bahçelerin melikesi. Çıldırıırım ben herkesi. "Rûşen Eşref"

— Lâle çayır askerleri başıdır.

Hiçbir kusuru olmayan lâlelere eksper heyeti "Ser süküfeciyan-ı hassa" Hassa çiçekcilerinin başı, maiyyetinde bulunan çiçek mütehassısları" evsafını uygun olarak lâleleri beğenirse buna bir isim verilir ve deftere kaydolunarak "Katalog"a dahil edilmiş olur.

Bunlar içinde Osmanlı dilinde güzel terkipli olanları en güzel ma'naları içine alır. Birkaçını misâl verelim:

Akıllara hayret verici, âyine, zevkli, revnak veren, ferahlık verici yûsufi moru, gül renkli feyz, işveli, kadri yüksek nazlı, şevk verici, gül yanaklı, oturanların başı, ıtırılı, İbrahim Bey alı, şâni yüksek...

Bunlarda yazılı vasıflar, yeni yetirilen lâlelerde, mütehassısları tarafından hatalı görülürse reddolunur hem isim verilemez ve hem de kataloga bulunan ismiyle birlikte geçirilemez.

Resimleri olanlarda bunlar gösterilmiş, resimsizlerde tavsifi verilmiştir. Bu cihetle listesini verdiğimiz kütüphanelerimiz yazma kitapları arasında kolaylıkla bulunabilen lâle ve çiçek mecmûaları bu noktadan da önemlidir.

Türk san'atkârı kendisini birçok kayıtlardan âzâde sayarak çalışmış. "Ben şöyle yapacağım" diyor, yapıyor. Kimse tenkid edemiyor. Zira bir güzellik ortaya koyuyor. Buna en güzel misâl, çini panolar üzerine yüzlerce çeşit stilize lâleleri tercih ettiği renklerle çiyor.

Velhasıl lâle, her asırda tezyinatımızda ve zevk an'anelerimizde bir senbolümüz olmuştur. Millî çiçeklerimizin başında gelir.

Tarihimizde lâlelilerin muntazam biyografilerine ve yetiştirdikleri nev'ilere âit yazılı listelerimiz vardır. Lâle literatürümüz bunlarla zenginleşmiştir.

Lâle meraklılarının, bilhassa lâle devri dediğimiz III. Sultan Ahmed zamanında fâhiş ihtikârlarını önlemek için narh "fiat listeleri defterleri hazırlanmıştır.

Bir zamanlar bu lâle merakı ibtilâ halini almıştır. İfrata bile kaçılmıştır. Çiçekçibaşılık ve eksperlerin vazifelerindeki dikkat ve hassasiyet bilhassa tebarüz ettirilmeğe değer.

Tarihimizde türk hekimleri de lâle-ye merak etmişlerdir. Bir tıp tarihçisi olmak sebebiyle bu konuyu önemle ele almış bulunuyoruz.

Hekimbaşı ve tıbbî eserler yazar Emir Mehmed Çelebi, tabib Mehmet Aşkî, Hekimbaşı Salih efendi, tabib Yahya ve emsali bunların kataloglara geçmiş olanlarındandır.

Burada lâle yetiştiren ve onun tarihine kadar her hususuna merak ederek eser yazar diğer kıymetli zevâtın isimlerini gösterdiğimiz kitaplarda yazılı olduğu için vermiyorum.

Lâle tarihimizin belli başlı siması ve garbın yeniliklerini memleketimize sokan Sadriâzâm Damat İbrahim Paşayı bugün tarihimiz yalnız lâle merakından değil, her hususta hürmetle yâd etmektedir. Memleketimizde lâle merakının kökleşmesine himmet edenlerin başında gelir.

Resimli ve Resimsiz Lâle ve Çiçek Kitapları

Sayıları bir düzünüye geçmezse de kütüphanelerimizde yazma müteaddit nüshalar halinde otuza yakın çiçek mecmuası vardır. Bunlar ihtiva ettikleri bilgiler ve resimler noktasından pek kıymetlidir. Dolayısıyla lâle tarihimizi aydınlatacak bilgiyi de vermektedirler.

Bilhassa lâlelerin vasıfları, kataloga girenler ve bunların yetiştiricileri, nadir çiçeklerin isimleri ve kısmen de resimleri noktasından XVII - XIX. asırlar arası çiçek tarihimizi aydınlatmaktadır.

Şimdiye kadar gördüğümüz el yazısıyla olan nüshaların yazarlarının isimleriyle tarihlerini şöylece sıralayabiliriz.

— Mehmed Ubeydî Netayicü'l-ehhar veya çiçekçiler tezkiresi 1699.

— Ali Çelebi: Şüküfenâme ve çiçek resimleri. 1667.

— Mehmed Remzi: Gonçe-i Lâlezâr-ı Bağ-ı Kadim. (İstanbul Lâlelikleri defteri 1703.

— Şeyh Mehmed Lâlezârî: Mizânü'l-ezhâr (Çiçekçilerin terazisi) 1703-1730.

— Reisülküttab Uçanbarlı Mehmedefendi: Lâlezâr-ı İbrahim 1727

— Abdullah Mahmud: Şükûfenâme 1730-1754

— Belgradlı Ahmed Kâmil: Risâle-i Esâmi-i Lâle 1751.

Tabib Mehmed Aşki: Takvimü'l-Ezhar 1801.

— Urfalı Admî : Şükûfenâme 1875.

— Tabib Aşki : Mi'yârü'l-Ezhar

Fenni Mehmed Çelebi: Tuhfetül'Elvan

Bunlardan mâada değişik isimlerde bu eserlerden vardır. Muharirleri ve kısmen tarihleri kayıtlı değil.

— Şükûfenâme. Musavver. Nuruosmaniye Kütüphanesinde 3. Nüsha. Lâle ve çiçek mecmûalarının en güzellerinden. Metin aynı. Resimler kısmen farklı.

— Defter-i Esâmi-i Lâle

— Tezkire-i Şükûfeciyân

— Defter-i Lâlezâr-ı İstanbul. 1726.

Ferahengiz. 1588. Lâle ismi var. 1571 - 1764 arası.

— Lâle risalesi,

— Risâle-i Lâle ve zerrin.

Bizde Muhtelif kütüphanelere lâle ve çiçek mecmuaları muhtelif nâmlar altında kataloga geçirilmiştir. Yukarıda tarihleri, isimleri ve yazarlarıyla alâkalı eserlerden olduğu da görülmüştür.

Ayrıca hususî kolleksiyon sahiplerinden iki zatte sırf lâle ve sevdiği çiçek resimleriyle süslü iki albüm manzuru-muz oldu. Birisi Mevlevî Süleyman Efendiye, diğeri ressam Mehmed namında bir çiçek ressamına aittir. Nuruosmaniye kütüphanesinde metinleri birbirinin aynı üç Şükûfenâme'nin resimlerinin birer aynını Süleyman Efendi imzalı albümünde görüyoruz. Sahipleri değiştiğinden isimlerini veremiyoruz. Bir de Edirne-kârı 61 çiçek ve buketlerle süslü bir şiir mecmuası da Ali Emiri Efendi kütüphanesindedir. İstanbul'da Üniversite Kütüphanesinde bir şiir defterinde Üsküdarlı ressam ve hattat Alinin çok mükemmel lâle ve çiçek resimlerine de rastladık.

Görülüyor ki, Türkiye lâle tarihimizin kaynakları çok zengindir. Bu deryadan ancak bir bardak su kadar alarak bu konuyu doldurabildik.

THE HISTORY OF TULIPS IN TURKEY

Süheyl ÜNVER

By Ord. Prof. A. Süheyl Ünver,
M.D. Director of the
Institute of the History
of Medicine,
Cerrahpaşa Faculty of
Medicine, University of
Istanbul.

The tulip, for centuries, has been one of the oldest, legendary, decorative flowers of Turkey. It grows abundantly over the mountains in the Middle East and the Near East. Starting from the twelfth century, the tulip entered into our decorative art in a stylized form. This subject was of high significance particularly during the reign of the Anatolian Seljuk Empire and the Feudal Governments.

The first poet to write on the tulip in Anatolia in the thirteenth century was Mevlânâ Celâleddini Rûmi, one of the greatest poets of the Islamic world and one of the holiest of its mystics who founded the Order of the 'Whirling Dervishes'. He pondered over the hidden black color in the tulip which he defined as 'a grass garden, red on the outside, appearing as joy itself', and considered its full blooming as the saddest of all smiles; meaning by this the subsequent fading of the flower, with all its freshness gone.

In the fourteenth and fifteenth centuries, that is, during the early period of the Ottoman Empire which was earlier a principality, the people maintained fond affection for the tulip.

Mehmed II, the Conqueror of Istanbul (which fell on May 29, 1453, while he was only twenty-two and half years old) was a highly cultured Sultan who had a special interest in literature and art. In his Divan, a collection of poems, the following line mentions the tulips:

'Sakiyâ mey sun ki lâlezar elden gider'.

'O cup bearer, serve us the wine soon, before the tulips wither'.

Dursun Bey, a historian of this period, relates in his 'Ebül Feth Tarihi' that, after the conquest, Mehmed the Conqueror laid great importance on gardening and tulip growing in Istanbul. In the same century, İbni Kemâl, a scholar and the Sheikh-ül-İslâm of Yavuz Sultan Selim, had a great fondness for the tulip and used it in his similes. In his famous history he refers to the battles wherein he compares the army's formations to gardens and flowers. In the description of a group of soldiers he finds a resemblance between their upright scarlet figures and the tulip beds.

In the seventeenth century wall tile decorations the tulip appears as the most predominant flower, displaying its splendor in nearly a thousand forms, completely stylized and in a variety of colors.

The tulip also holds a place it truly deserves in the works of the poets. In addition to these it appears

in frescoes, in fabrics and in book illuminations.

The people showed such great enthusiasm for growing this flower in masses everywhere that Busbecq, the ambassador of Austria after coming to Edirne to hold discussions with Sultan Suleiman the Magnificent in order to secure peace, wrote in his letter dated Sept. 1, 1555, that "Such flowers as tulips, hyacinths, daffodils were all in bloom in spite of the past season" and furthermore wrote the following lines about the tulip :

"The tulips have barely a scent but their beauty and the rich variety of their colors leave the spectator amazed".

Busbecq thereupon assumed it as his duty to introduce the tulip into his country.

The first tulip was grown in Augsburg in 1559 and its attractive color drew the attention of everyone, including scholars and statesmen.

Suleiman the Magnificent was also a poet like his father and his ancestors. In his remarkable Divan (collection of lyric poems) he described the tulip. Karamemi, the chief court illuminator, chose tulip as the principal design in those Divans which he illuminated.

The Allame Ebussuud Efendi who served as a Sheikh-ül-Islâm for 22 years, was one of the first persons to grow tulips in İstanbul, and in consequence his name appeared in floral journals.

Ambassador Busbecq, who witnessed the Turks' love for tulips, occupies the foremost place in the history of the tulip at its start in the west. In 1959 the people of Holland, one of the world's most cultured and flower-loving countries, celebrated the 400th anniversary of this colorful event,

showing thereby a true example of gratitude by reviving an old custom. Such delicacy of gesture is not easily forgotten. We wish to express our heartfelt gratitude to Busbecq and his followers.

Among the presents of great value that the Austrian ambassador Schmid von Schwarzenhorn brought from the Emperor Ferdinand III in 1651, were 40 rare tulip bulbs in 10 varieties. These were grown in Turkey under their original Austrian names and attracted the attention of those who saw them. Later, in 1726, Mehmed Efendi, the Minister of Foreign Affairs, narrated in his work, 'Lâlezar-ı İbrahim' that the cultivation of the tulip in İstanbul originated with these ten varieties from which they flourished.

Up to 1717 the tulips which were grown in İstanbul were those brought from Anatolia and Persia. In the years that followed the appreciation of tulip became even wider, and European and other foreign tradesmen imported countless bulbs from Holland and other countries, among which the variety called 'Lülüü Ezrak' (blue pearl) was considered to be the most valuable one. It was alleged to be as big as the egg of an ostrich. This variety was grown chiefly in the gardens of the Çırağan, Sa'ad Abad and Neşad Abad Palaces.

New tulip varieties were produced by means of 'Gubarı Tali' (fertilization powder) out of the original bulbs imported from the Netherlands.

The attraction felt by the Turks in the sixteenth century for this impressive flower is illustrated by the many illustrations and decorations which we have in our possession today. The decorative material particularly is of a very great quantity. However, since the cultivation methods of tulips were not recorded in any way, no written text

is available in this respect. Only towards the latter part of the seventeenth century can we trace a few articles exclusively devoted to tulips.

There exist over a dozen similar manuscripts in the eighteenth century. All of these, either in illustrated form or composed of the text only, are preserved in our libraries. The historical influence of the tulip persisted and as a result various studies were made on the subject in the nineteenth century. The historical documents dealing with this subject are so abundant that extensive volumes could be prepared from them had they been published.

The love of flowers in our country was not limited to tulips. The Turkish gardens contained all kinds of rare and common flowers, namely the gillyflower, rose, narcissus and its varieties, carnation, water lily, hyacinth, chrysanthemum, cyclamen, etc. Though the love for flowers among the Turks was substantial, popularity for them decreased after the eighteenth century and was kept in existence by connoisseurs, though few in number, in almost every province of the country.

During the latter part of the eighteenth century Sultan Selim III, a very sensitive, reformist ruler, was highly interested in growing flowers. He took an immense pleasure in inspecting flowers in bloom in his gardens.

The fancy for tulips in our country was not limited to the wealthy only. Even the poor felt such a need to own some bulbs that they would take special care to raise tulips for their own pleasure. For instance, a poor peasant woman in Edirne, (a province in Thrace, Turkey) in the early spring of 1967, grew tulips in her small garden, displaying them to everyone filled with pride in her race and even making offers of complimentary bulbs to her visitors.

The names of hundreds of tulip growers in Turkey have appeared in the floral journals. Among them are the names of two ladies in the eighteenth century with the name of the varieties which they raised:

Azize Kadın (1728 : Cevheri Şâhi (The gem of the Shah) Cihangir Müşabihi (The ressembler of the Conqueror).

Azize Kadın (1728) Sincabi kırlangıç (Grey swallow).

Azize Kadın (1728) Gül peyker (Rose-figured)

Fatma Hatun Dilcu (Gönül Arayıcı) (Eyüblü Şerifzade) Seeker of hearts.

Turkish women were very fond of flowers. It was a form of religion for a housewife to engage in flower growing in the garden of the Harem (women's apartments in old Turkey). The ladies highly favored small gatherings, when they discussed the flower folklore. They considered flowers to be a part of their very existence Turkish women poets have written verses on the tulip and have made up riddles on the same subject.

In all periods of our history, flower growers have established, either deliberately or unintentionally, a flower cult, essentially one for the tulip, based on extensive information which ranges from historical drawings and manuscripts to literary extracts.

The particular attractions of the tulip were revived in the early nineteenth century by the efforts and publications of Mr. Cevat Rüştü, an agricultural engineer and Ahmet Refik, a historian.

Our collections contain a large number of drawings of tulips among other flowers. In the sixteenth century Karamemi, the chief Court painter of Sultan Suleiman the Magnificent, and

his students drew tulips in a stylized form. Also, the engraver Fahri of Bursa won special fame with the tulips he depicted.

Many tulip drawings appear in the famous Surname by Levni of Edirne, an artist of the eighteenth century. In the latter part of that century the artists Mehmed, and Suleiman the Mevlevi achieved fame with their naturalistic drawings of the tulip. Seyyid Mustapha of Edirne, Hadji Dede and Ali Efendi, the well-known artist and calligrapher from Üsküdar, prepared excellent compositions derived from the tulip.

The colorful tulip designs composed by the artists Salih and Ali Nakşibendi, who were the talented students of Ahmet Ataullah "Atai" of Hazergrad in the nineteenth century, hold a well-deserved place among the other examples of decorative art. All these works in the past contributed greatly to our fine arts and we wish to commemorate them on this occasion.

Other artists have also made drawings and engravings of significance on wood, stone, and etc., but their names as well as their relative dates have unfortunately remained unknown. The most exquisite samples can be seen in the dining-room of Sultan Ahmet III, in the Harem Section of the Topkapı Palace. The artist were apparently inspired by the long petalled tulips and the drawings were mostly naturalistic rather than stylized.

In the sixteenth century the tulip almost became a national design in Turkish fabrics. In this respect, I wish to mention a conversation held between Mr. H. Glück, the Director of the Vienna Museum, and myself, in 1929, in which I had asked him how they distinguished old Turkish fabrics from others. He had replied that all fabrics bearing tulip and carnation motifs were

undoubtedly Turkish and showed me some samples as a proof. Tulip was also the main design in our embroidery and crochet work.

The tulip owes much of its wide popularity in our country to the existence of wealthy and notable statesmen who cherished the sciences and arts. Even the outstanding sheikhs in Turkish mystic folklore became leaders in the appreciation of flowers due to the resemblance the word 'tulip' bore to the holy name 'Allah' (God) in the old Turkish inscription, both words being comprised of the very same letters and both reading to the number 66 according to the Ebcet alphabet (the first mnemonic formula of Arabic letters according to their numerical values). The cult of tulip in our country, which survived many centuries, culminated in the 'Tulip Epoch' of the century, due greatly to the interest developed by the people for it.

The tulip is a graceful and an inspiring flower. Tulip growers, raisers if its varieties, artists and writers have dealt with it in detail and poets have frequently mentioned it in their verse. The word tulip also appears in many songs. Special poems have been written for famous tulips. The Turkish name Lâle (tulip) is a very popular woman's name. Lâle rhymes with the word 'Pi-yale' (wine glass). The tulip is mentioned in the following verses:

— Joy to the rose garden! the brilliant tulip is out on the meadows; it is time for the festivities to begin.

Nedim

— The spring is here, yet you have still not rejoiced. You could not bloom with roses and tulips

Sheikh-ül-İslâm Yahya

— If you cannot find the tulip, take instead the wine cup and get pleasure out of this spring.

Nedim

— I cannot bloom like the tulip in the garden of love.

— Fireside is the tulip garden of the winter.

Vâhid

— The pastures have been embellished with the tulips in bloom, take cheer my charming sweetheart; for it is time for rejoicing.

— Spring brings contentment of the heart; the mild breeze even alters the countenance of the tulip.

— Days of spring are days of feast of the tulip.

— Oh inspiring tulip, do not draw away from the rose garden. I am inspired by you only. You are the banner of my wine.

— The mild breeze stole the hood of the tulip. Said the rose to the tulip: My sincere sympathies to you for hoods are not easily found.

— A flower am I, a tulip. Rose and violet are my haloes. I, the queen of all gardens, impress everyone.

Ruşen Eşref

— Tulip is the leader of the army of flowers in the meadow.

Perfect and faultless tulips were given names by a group of experts called, 'Ser Şeküfeciyanı Hassa' (Chief of the Sovereign's florists, flower experts in attendance). These tulips were registered and later catalogued. Some of these names, have impressive meanings as such: Dazzling, alluring, pleasing, colorful, fragrant, the purple of Yusuf, rose-colored prosperity, coquettish, good-destined, delicate, impressive, rose-cheeked, aromatic, scarlet of İbrahim Bey and high famed.

Such names were immediately rejected by tulip specialists if any slight imperfections were observed on a tulip during their inspections. The descriptions of outstanding tulip varieties were usually followed by an

illustration of each one, but some only survive with descriptions. Therefore, the floral manuscripts which exist in our libraries and which are listed later in this article are of great importance.

The Turkish artists worked independently, considered themselves to be free from any restrictions and received no criticism because each of their creations presented beauty in some aspect. This is best shown in the hundreds of tulip designs, all in a wide variety of colors, on tile panels. The artist felt free to apply many different colors to his stylized drawings of the tulip.

The tulip has served as a symbol in our decorative art throughout the centuries. It holds the foremost place among our national flowers.

Our tulip literature has grown because of the numerous manuscripts concerned with the biographies of tulip growers in our history and the lists of the varieties cultivated by them.

In the early eighteenth century, during the reign of Sultan Ahmet III, which is known as the 'Tulip Epoch', official price controls were made and relative price lists were issued to guard against profiteering. At this period, tulip growing was so widespread that it went to extremes. Therefore, the chief horticulturists and experts had to exercise great care and common sense in this respect.

A number of Turkish physicians in our history were also interested in tulip growing. I, being a medical historian, have attributed special attention to this subject. Hekimbaşı (head-physician) Emir Mehmed Çelebi, also a medical author, Tabib Mehmed Aşkı, Hekimbaşı Salih Efendi, Tabib Yanya, and many others are some of the physicians whose names have been listed in floral catalogues. The names of other tulip growers and authors of manu-

sripts on this subject are not given here, as they all appear in those books, the titles of which are listed at the end of my article.

Our history gratefully commemorates Damat İbrahim Pasha, the Prime Minister during the reign of Sultan Ahmed III, who was a leading tulip grower and noted politician famed for his efforts to introduce to his country the innovations of the Western world. He is the leader of those who worked to establish the love for tulips in our country.

Tulip and Other Flower Manuscripts with and without Illustrations.

Though not exceeding a dozen works, our libraries contain nearly thirty copies of these floral journals including a number of duplicates. All are of considerable value from the point of view of the information and illustrations contained in them, supplying as they do information on the characteristics of tulips. All these, as well as the names of various species, their growers and illustrations of them serve to enlighten our flower history between the seventeenth and nineteenth centuries.

The titles and authors of the handwritten manuscripts in this subject can be listed as follows:

Netayicülezhâr veya Çiçekçiler Tezkiresi - Mehmed Ubeydi 1699

Şükûfenâme ve Çiçek Resimleri - Ali Çelebi 1667.

Gonçei Lâlezarî Bağı Kadim (Notes on tulip gardens in Istanbul-Mehmed Remzi

Mizanül Ezhar (Çiçeklerin Terazisi) - Sheikh Mehmed Lâlezarî 1703-1730

Lâlezarî İbrahim - Reisül Küttap Uç Anbarlı Mehmed Efendi 1727

Şükûfenâme - Abdullah Mahmud 1730-1754

Risalei Esamîi Lâle - Belgradlı Ahmed Kâmil 1751

Taktimül Ezhâr - Tabib Mehmed Aşki 1801

Şükûfenâme - Urfalı Admi 1875

Miyarül Ezhar - Tabib Aşki

Tuhfetül İhvan - Fenni Mehmed Çelebi

Apart from those listed above the following have different titles, their dates and authors remaining unknown:

Şükûfenâme Musavver - This manuscript, one of the most beautiful of the existing literature on this subject, is preserved in three copies at the Nuruosmaniye Library in Istanbul. The texts of all three are the same, yet their illustrations are slightly different.

— Defteri Esamîi Lâle.

— Tezkere-i Şükûfeciyân.

— Defteri Lâlezarî İstanbul. 1726

— Ferahengiz. (Contains 1588 tulip names). 1571-1764

— Lâle Risalesi.

— Esamîi Lâle.

— Risalei Lâle ve Zerrin.

— Risalei Takvimi Lâle. 1901-1763

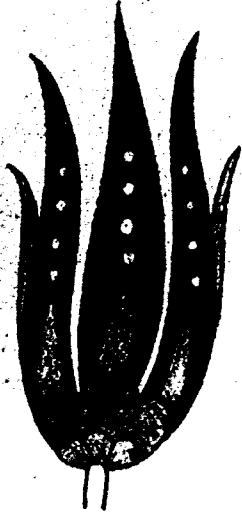
During my studies in a private collection, I also came across two illustrated albums, one by the Mevlevi Suleiman Efendi, and the other the work of a flower artist named Mehmed. The very same illustrations which exist in the three similar Şükûfenâmes at the Nuruosmaniye Library, also appear in the album mentioned above, bearing the signature of Suleiman Efendi. Another floral journal adorned with sixty-one flower bouquets in Edirne style is preserved at the Library of Ali Emîrî Efendi. The Istanbul University Library has in its collection a book of verse adorned with exquisite flower and tulip drawings by Ali of Üsküdar, the famous painter and calligrapher.

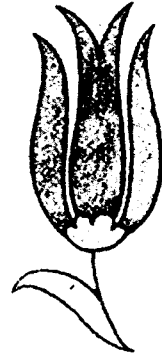
Rüstem paşa c.

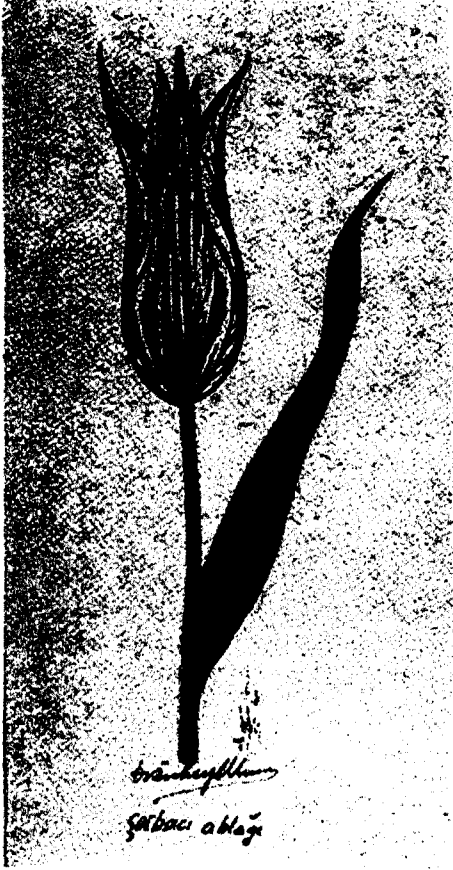
Rüstem paşa c.

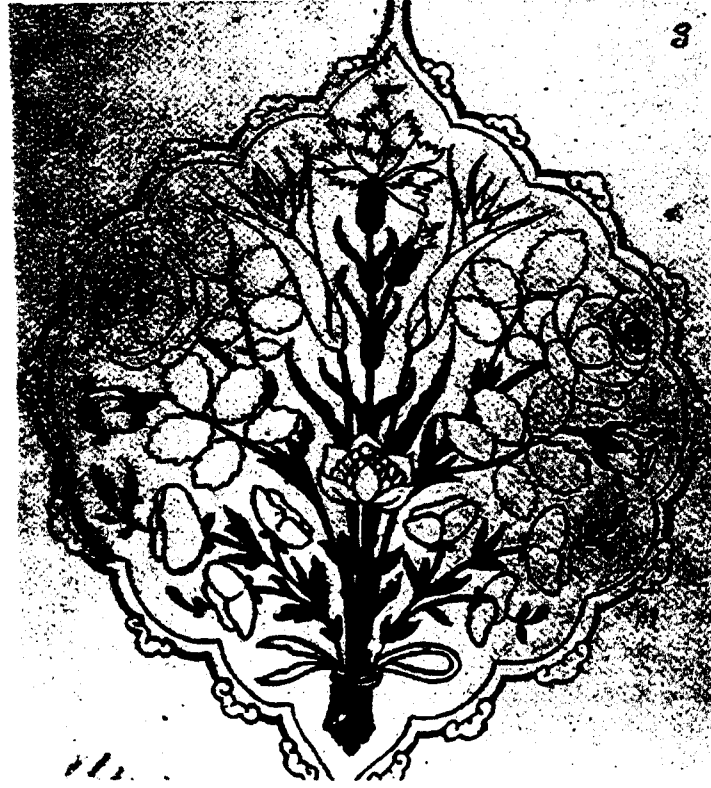
Rüstem paşa c.

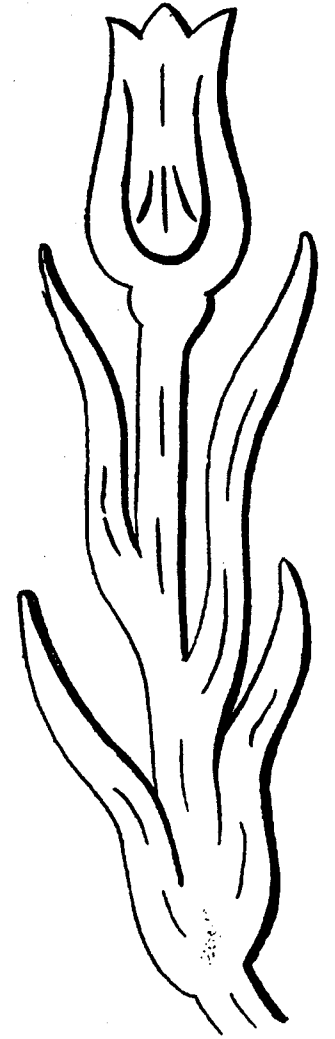
yeni cami?

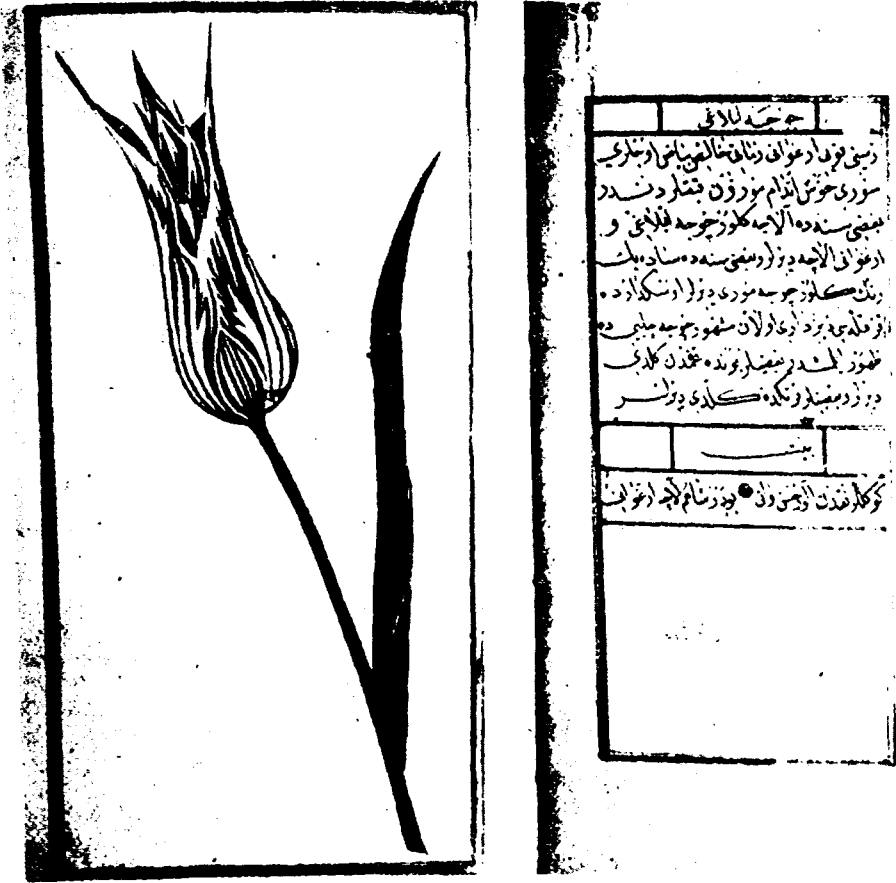
Resim : 4 — Ali Çelebi "Şukufenâme"
eserinde sene 1667 Çorbacı ablağı denilen
Lâle.

Resim : 3 — XVII. Asırda Topkapı Sarayı Harem
Dairesinde klâsik bir Türk Buketinde iki Lâle.

Resim : 2 — XVI. asırda Edirne Selimiye
camiinde Taşa oyulmuş ters Lâle.

Resim : 5 — "Netayicüi-Ezhar" eserinde "Cübe Ablığı" denen Lâle XVIII. Asır

Resim : 6 — Türk ebrusunda lüle: Necmettin Okyay.

Resim : 7 — Damat İbrahim Paşanın Devrinde
Lâle sefası

Resim : 8 — Ressam Mehmed
izmalı lâleli bir buket XVIII.
asır. Albümden

Resim : 10 — Aynı Albümden "Nurru
Canan" cennetlerin nuru lâlesi.

Resim : 9 — İbrahim Bey alı denilen lâle.
Aynı albümden.

Resim : 11 — Memleketimizde yetişen Çelebi
lâlesi

Resim: 12 — Lâle eksperlerinin yetiştirilen
lâleleri imtihanları. XVIII. asır.